

Linhartovi listi

Spletni občasnik za domoznanstvo in novice Knjižnice A. T. Linharta Radovljica

Leto 3, št. 12

ISSN 1580–9641

www.rad.sik.si

e-pošta: info@rad.sik.si

19. 11. 2004

Pričujoča številka "Linhartovih listov" je zasnovana kot del spremljajočega gradiva k peti razstavi iz cikla "Moje roke pismu". Razstavo, ki nosi naslov "Tisočletna sled – Radovljica in Bled", bosta avtorja Stane Adam in Jure Sinobad predstavila v torek, 30. 11. 2004, ob 19.30. Razstava bo na ogled od 30. 11. do 31. 12. 2004 v 2. nadstropju Knjižnice A. T. Linharta.

SLIKE Z RAZSTAVE ALI NEKAJ KOMENTARJEV K RAZSTAVI "TISOČLETNA SLED – RADOVLJICA IN BLED"

Legenda o svetem Kasijanu

V časih, ko so ljudje šele sprejemali Gospodov nauk, je zrasla v gorah zasneženih Alp majhna cerkva. Visoko nad dolino južnotirolske Jezernice jo je dal postaviti znameniti Kasijan, kateremu ni bilo žal ne truda, ne denarja, da bi neukemu ljudstvu približal vero v odrešenje.

Že spočetka je cerkva imela mnogo obiskov, zato se je Kasijan odločil, da na tem mestu ustanovi škofijo. Cerkvici je dozidal potrebna poslopja in vse skupaj zaradi negotovih razmer dal obzidati z visokim zidom. Tako je nastala säbenska škofija in Kasijan je postal njen prvi škof. A Kasijanova želja po apostolskem delu je bila neustavljiva.

V Sabioni je pustil svojega namestnika, sam pa se je odpravil naprej, gradil cerkve in ustanavljal nove škofije. Na začetku tretjega stoletja je, morda med Dioklecijanovim preganjanjem, umrl v Imoli nasilne smrti.

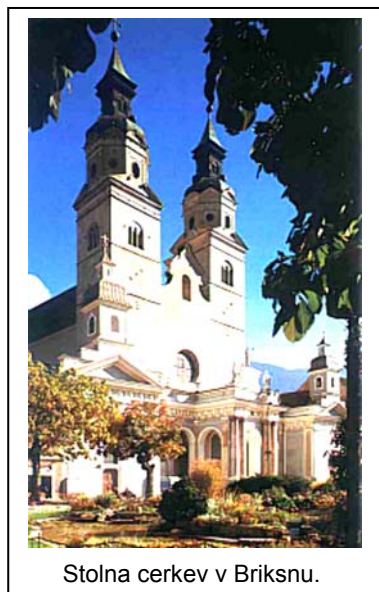
Njegova dela so ga napravila za svetnika. Nad grobom so mu v 11. stoletju postavili prvo katedralo in jo posvetili njegovemu spominu in imenu. Spomin na ustanovitelja, dobrotnika in škofa Kasijana je med ljudstvom ostal. Škofija ga je postavila za svojega zavetnika.

Samostan Sabiona/Säben.

Briksen

Prve sledi briksenške škofije najdemo zavite v legendo o sv. Kasijanu, ki naj bi na koncu 2. stoletja n. š. postavil na mestu kasnejše Sabione cerkev in ustanovil škofijo. Ta je vsekakor pripadala italjski cerkveni provinci. O antični škofiji drugih podatkov ni. Po propadu rimskega imperija je bilo okrog leta 590 širše območje podrejeno Bavarski, zato je od tedaj dalje značaj škofije očitno nemški. Majhna škofija je pridobivala na veljavi. Iz leta 845 je ohranjena listina kralja Ludvika Nemškega, ki je säbenski škofiji podelil imunitetne pravice. Med pomembnejšimi darovalci posesti je v tej zgodnji dobi tudi kralj Arnulf. Kralj Ludvik Otrok je leta 901 podaril säbenskemu škofu Zahariju dvorec "Prihsna", kar je prva znana omemba Briksna v zgodovini. Okoli leta 970 je škof Albuin prenesel sedež škofije iz tedaj težko dostopne Sabione v na novo rastočo naselbino v Briksnu in začel tam poleg cerkve sv. Mihaela graditi novo stolno cerkev.

Stolna cerkev v Briksnu.

Škof Albuin.

Pečat kralja Henrika II.

Kralj Henrik II.

Kraljica Kunigunda.

Naklonjenost kraljev do škofije se je stopnjevala in njen obseg se je večal. Še pod škofom Albuinom je škofija dobila pomembne posesti od Tirolske do Kranjske, tudi škofovo dediščino v Podjuni na Koroškem in posestvo Bled na Gorenjskem. Glavna donacija je bila leta 1027 kraljeva dodelitev bavarskemu vojvodi Welfu odvzeta grofija v dolinah reke Inn in Eisack – Jezernice, v neposredni bližini sedeža škofije v Briksnu. Zaokrožena škofovska posest na Južnem Tirolskem je v visokem srednjem veku postala cvetoča državneposredna kneževina z mnogimi gradovi in več mesteci (Briksen, Klausen, Bruneck itd.). Glavno upravno središče je bilo vsekakor v Briksnu, kjer so se ob cerkvenem središču močno razvile obrt, trgovina in umetnost. Odtod je bilo mnogo stavbenikov, slikarjev in drugih umetnikov in rokodelcev. Iz neposredne bližine Briksna izhajata morda največja viteška pevca nemškega govornega področja, predstavnika srednjeveške viteške lirike, Walther von der Vogelweide in Oswald von Wolkenstein. Prvi spada med začetnike te smeri v drugi polovici 12. stoletja, drugi pa to umetniško smer na začetku 15. stoletja zaključuje.

Briksen na Bledu

Ko je leta 1002 mladi nemški cesar Oton III. nanagloma umrl brez potomcev, je bil še istega leta okronan za kralja njegov daljni sorodnik Henrik, ki je takoj dobil tekmeča. Ivrejskega mejnega grofa Hardvina so v Italiji kronali za kralja in Henrik II. se je moral hitro odzvati, če ni hotel, da se mu velik del države odcepi. Hardvin je bil sprva uspešnejši in prav nič ni kazalo, da se Italija povrne pod Henrikovo krono. Po nekaj neuspešnih intervencijah se je Henrik odločil, da se spomladi leta 1004 z večjo vojsko osebno napoti v Italijo. Pomemben del nevarne poti čez Alpe je ležal v sabenski oz. briksenški škofiji. Takratni škof Albuin, ki je izhajal iz plemenite koroške rodbine iz Podjune, je bil vnet cesarjev privrženec. Škofovi ljudje in vojaški kontingent s Koroškega so varovali tesni in prelaze na Tirolskem, da je Henrikova vojska brez večjih težav prečila Alpe. Pomembna zmaga v Italiji, za katero so bili zaslužni tudi Albuinovi ljudje, je kralju Henriku zagotovila stabilnejšo državo. Razmere so se počasi uredile in umirile. Henrikov pohod v Italijo čez visoke Alpe je pomemben tudi za podalpske kraje. V Tridentu, kjer se je kralj z vojsko za kratek čas ustavil, je 10. aprila leta 1004 v zahvalo in nagrado za zvestobo in pomoč izdal za briksenško škofijo in škofa Albuina znamenito blejsko darovnico.

"Blejski" svetniki

V zvezi z Briksnom se je na Bledu pojavila cela vrsta svetnikov. Na prvem mestu moramo vsekakor omeniti sv. Kasijana, legendarnega ustanovitelja škofije v Sabioni. Po legendi je bil tudi njen prvi škof. Prvi znani škof zgodnjersrednjeveške sabionske škofije, ki je bila pridružena Bavarski, je bil sv. Ingenuin. Omenjena svetnika sta bila do svetništva Korošca, škofa Albuina (u. 1006), edina zavetnika škofije. Na tem mestu naj omenim, da je bila Albuinova mati Hildegarda, ki se jo izročilo spominja kot blaženo Lihardo, koroško svetnico Slovencev iz Podjune. Svetništvo sta si prislužila tudi briksenški dobrotnik, kralj Henrik II., tisti, ki je škofiji podaril posestvo Bled, in njegova žena, kraljica Kunigunda.

Bled v času škofa Altwina

Znameniti škof iz 11. stoletja, ki ga imajo zgodovinarji za tvorca blejskega gospostva, je z mukotrpnim delom, zamenjavami in kupovanjem posestev uspel zaokrožiti blejsko posest. Njegovo delo je ohranjeno v znamenitem kodeksu št. 146 Deželnega arhiva v Bolzanu (Bozen). Gre za skrajšane vsebine menjalnih ali kupoprodajnih pogodb in darovnic iz druge polovice 11. stoletja. Za škofom Altwinom ni ostalo ničesar drugega kot omenjeni kodeks in pri nedavnih izkopavanjih najdeni srebrni kelih.

Samostan v Bohinju

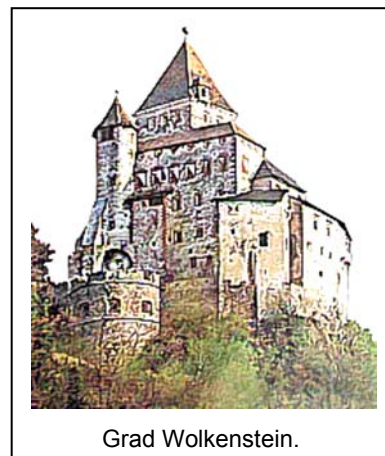
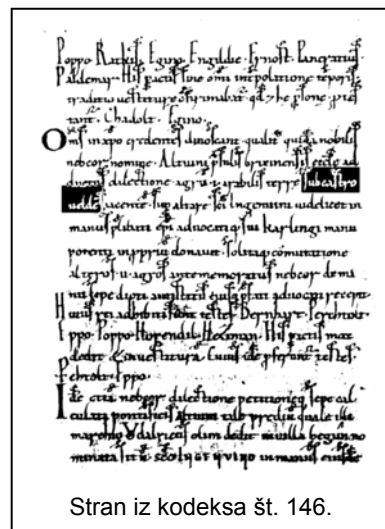
Z darovnico iz leta 1120 je bilo podarjeno briksenški škofiji v Bohinju ozemlje, ki naj ga škofija uporabi za ustanovitev samostana. Ta darovnica je postala temelj blejske otoške prošnje. Vendar se je v Bohinju ohranila pripoved o prastarem samostanu na Lepencah. Bohinjec Franc Mencinger je še na začetku dvajsetega stoletja trdil, da je bil svoje dni na Lepencah samostan, ki ga je odnesla "visoka voda" in da on še ima žlico iz tega samostana.

Blejsko plemstvo

Predvsem druga polovica 13. stoletja in 14. stoletje je čas, ko se v listinah omenja cela plejada blejskega plemstva, ki je bilo delno avtohtono, delno priseljeno, delno pa je iz različnih vzrokov občasno gostovalo na Bledu in v okolici. Med domačini so najbolj znani zasipški Lambergi in blejski Grimšiči. Predvsem slednji so nekakšen fenomen v naši zgodovini, saj so doživeli najnovejšo dobo. Janez Nepomuk II., državni baron Grimšič, je umrl leta 1884 kot zadnji moški predstavnik svojega rodu. Ni direktnih dokazov, da bi Grimšiči živeli na Rečici že sredi 11. stoletja, ko se kraj prvič omenja. Zagotovo pa so Grimšiči iz 13. stoletja predniki poznejših gospodov in baronov Grimšičev. Njihov grb, ptič v zibelki na ščitu, se v virih prvič pojavi v prvi polovici 14. stoletja. Grimšički plemiči so bili v 14. stoletju v ortenburški službi kot uradniki in kastelani, kasneje so službovali kot celjski vazali. Ko so Celjani izumrli, so se vdinjali cesarju. V 16. stoletju so bili Grimšiči kot skoraj vse plemstvo pobudniki in podporniki luteranstva. Od začetka 17. stoletja so bili tudi ljubljanski meščani in opravljali razne deželne službe. Leta 1701 so dobili baronski naslov. Najznamenitejši predstavnik rodbine je bil operoz Jurij Adam Grimšič, ki je bil ustanovitelj prve slikarske akademije v Ljubljani in upravitelj vicedomskega urada. Zadnji predstavniki rodu so bili kresijski glavarji na Kranjskem, Goriškem in v Istri.

Polixenin zvonček in blejski miti

Zgodba o Polixeninem zvončku je ena bolj znanih blejskih legend. Polixena Kreyg, po rodu z Wolkensteina na Južnem Tirolskem, slikovitega gradu v neposredni bližini Briksna, je po smrti svojega moža Hartmana Kreyga nekaj časa sama vodila blejsko gospostvo. Med ljudmi je bila priljubljena in je prav zato prevzela pravično vlogo Dobre gospe z Jezera, ki je bila hvaležen motiv starejših srednjeveških predstav o minulih časih, o pogumnih vitezh in pravičnemu kralju, o iskanju grala, o v megli izgubljenem Avalonu in o pričakovanju boljših dni. Krščanska Marija na blejskem Otoku je po simboliki iz iste zgodbe.

Graščina Pipanova, ok. 1679.

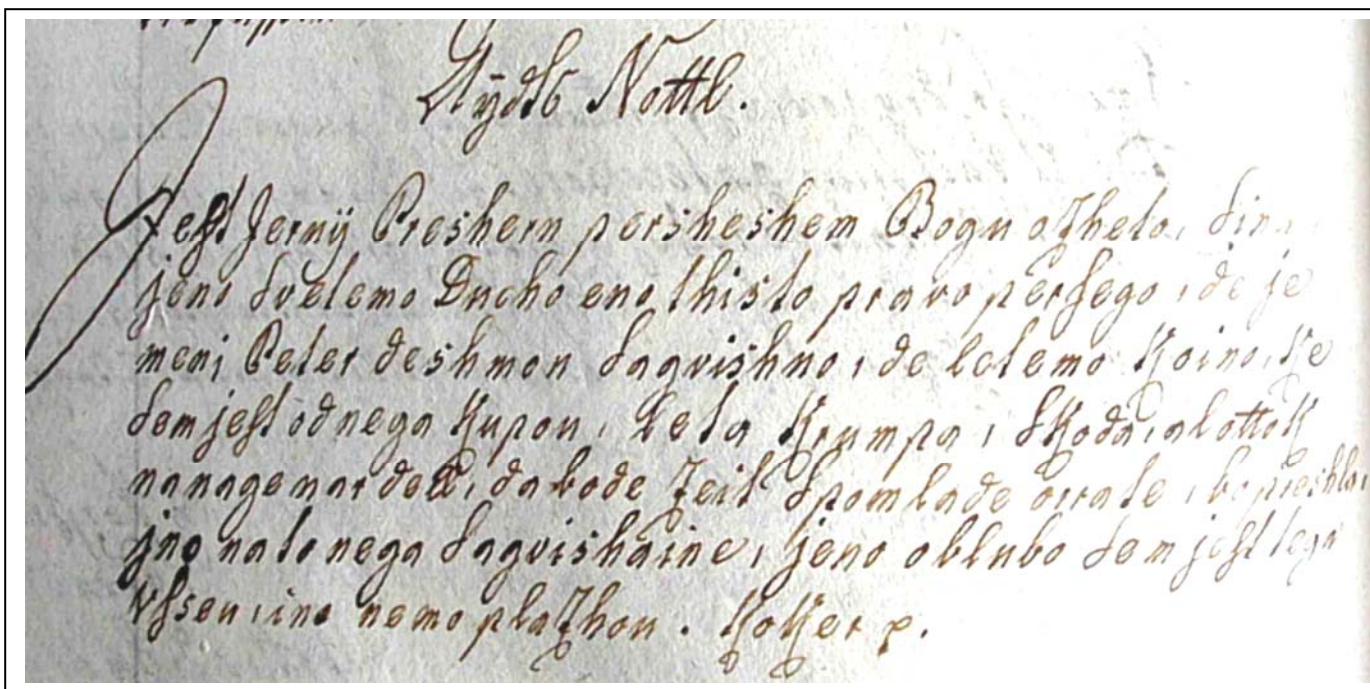
Grb gospodov Pipanov.

Radovljiško plemstvo in uradništvo na Bledu

Radovljiško in blejsko gospostvo sta bila tesno povezana. Nekaj zaradi skupnega upraviteljstva oziroma zakupništva, npr. Kreygov v drugi polovici 15. stoletja in Thurnov ob koncu 16. stoletja, nekaj pa zaradi službovanja predvsem radovljiških meščanov kot uradnikov na Bledu. Eden od zanimivejših prebivalcev Radovljice, ki je služboval na Bledu, je bil na začetku 17. stoletja Adam Pipan. Najprej je bil pisar pri blejskem zakupniku Hansu Ulriku baronu Eggenbergu, potem pa njegov oskrbnik. Ko je baron umrl, je škof dal zakupništvo Pipanu, ki ga je povzdignil v plemiča na naslov njegovega radovljiškega posestva Prunnfeldt (Brunnfeld). Adam Pipan je imel del svoje korespondence v slovenskem jeziku. Po nekaj letih je postal dvorni svetnik v Briksnu. Stoletje in več kasneje je bil blejski zakupnik spet iz radovljiškega konca. Janez Jurij Toman iz Kamne Gorice je bil sprva upravitelj Thurnovega gospostva Radovljica, v letih 1744-51 pa je imel v zakupu blejsko gospostvo. Tudi on je imel del korespondence v slovenskem jeziku.

Radovljiški pisarji na Bledu, pisci slovenskih priseg

Na Bledu je službovalo kar nekaj radovljiških meščanov, ki so kot blejski uradni pisarji zapisali nekaj podložniških priseg v slovenskem jeziku. Jožef Anton Lassberger je bil uradni pisar na Bledu med leti 1707 in 1710, Sebastijan Kralj med 1735 in 1739, Anton Freyberger od 1746 do 1749 in od 1769 do 1787, Valentin Gregor Knieberger pa med leti 1759 in 1766.

Slovenska prisega Jerneja Prešerna. Vrba, 8. junija 1776. Zapisal Anton Freyberger.

Jest Jerny Preshern persheshem Bogu ozheto, Sinu, jeno Svetemo Ducho eno thisto pravo persego, de je meni Peter deshmon Sagvishno, de letemo Koino, ke Sem jest od nega kupou, le ta krumpa, Skoda al ottok na nage nar dell, da bode Zeit Spomlade orrate, bo preshla, jno na to nega Sagvishaine, jeno oblubo Sem jest tega vsseu, ino nemo plazhou. koker &

Orig. v ARS, Graščinski arhiv Bled III., obj. P. Ribnikar, Slovenske podložniške prisega patrimonialnega sodišča Bled, Ljubljana 1976.

Stane Adam